



زعفران در فرهنگ و ادبیات شفاهی مردم ایران

دکتر عباس قنبری عُدیوی^{۱*}، مریم قنبری عُدیوی^۲

^۱استادیار دانشگاه فرهنگیان-قائم مقام صندوق رفاه دانشجویان وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ odivi46@yahoo.com

^۲کارشناس ارشد هنر و پژوهشگر هنر و فرهنگ مردم؛ maryam.adiivi1367@gmail.com

چکیده

زعفران گیاهی با گل‌های بنفش، پره سه شاخه سرخ و نارنجی رنگ، محصولی ایرانی است. علاوه بر دارا بودن جایگاه اقتصادی، بین مردم ایران به‌طور کلی و مردم خراسان به صورت ویژه، جایگاه دارویی، اجتماعی، هنری، غذایی و ادبی دارد. این گیاه در فرهنگ و ادب شفاهی (فولکلور) مردم ایران هم به عنوان پدیده‌ای فرهنگی-هنری مورد توجه است. در مقاله حاضر به تاریخچه، فرهنگ عامه و جایگاه ادبی زعفران در ادب شفاهی و میراث ناملموس توجه شده تا علاوه بر ویژگی‌های اقتصادی به رویکردهای میراث فرهنگی و فرهنگ مردم در قالب گونه‌های قصه، ضرب‌المثل، چیستان، ترانه، باور، طبّ محلی و گیاهی، خواص دارویی آن نیز پرداخته شود. روش انجام این تحقیق تلفیقی از شیوه‌های کتابخانه‌ای-میدانی است که با پیوندهای فرهنگی مردم ایران با کارکردهای گوناگون این کالای فرهنگی-اقتصادی بیشتر آشنا شویم. نتایج نشان می‌دهد که زعفران به عنوان یک گیاه سنتی، با بها، طبی، خوراکی و تجاری در فرهنگ، تاریخ، ادبیات، هنر و علم ایرانی اثرگذار بوده و هست و در فرهنگ مردم جایگاه ویژه‌ای دارد.

کلمات کلیدی: زعفران، ادب عامه، فولکلور، فرهنگ، فرهنگ مردم، گیاهان دارویی.

مقدمه

فرهنگ مردم آیینه روشن اندیشه‌ها، باورها، عقاید و آرمان‌های هر قوم و ملّتی است. بازتاب افکار و اندیشه‌های مردم در آفریده‌های فولکلوریک آنان تجلّی می‌کند. اگر این آرمان‌ها و باورها ثبت و ضبط نشوند و یا به نسل‌های بعد منتقل نشوند، در مدّت کوتاهی بخش عمده‌ای از فرهنگ ناملموس نابود می‌شود. زعفران (Saffron) با نام ایران و ناحیه خراسان، پیوند خورده است. شناخت و مطالعه این نام، به حوزه گیاه‌شناسی برمی‌گردد؛ نام علمی این گونه گیاهی «*Crocus sativus*» است که با خواص دارویی، رنگینه غذایی، ادویه (چاشنی) و افزودنی خوراکی از دیرباز به ناحیه ایران تعلق دارد؛ اگر چه «زعفران» واژه عربی است که پژوهشگران آن را تغییر یافته (عربی شده) «زَرپَران» فارسی می‌دانند (دهخدا، ۱۳۶۴). در فرهنگ بزرگ سخن آمده است: «کلّاله و بخش انتهایی خشک شده گل گیاهی به همین نام که برای رنگ دادن به مواد غذایی و معطر کردن آنها به کار می‌رود و مصرف دارویی نیز دارد» (انوری، ۱۳۹۰). امروزه، نام این واژه با رنگ آن در فرهنگ مردم ایران گسترش شایان توجهی دارد. این گیاه را از شاخه گلدارها، رده تک لپه‌ای‌ها، راسته مارچوبه‌سانان و تیره زنبقیان می‌شمارند. گل زعفران تلخ ولی بوی آن معطر است. برای مسافران و زائران خراسان و به‌ویژه مشهد، سوغات زعفران در کنار انگشتر، مهر و تسبیح، جایگاه مهمی دارد. آگاهی از تجارب ملّت‌ها در کاربرد گونه‌های ادب عامه، سبب می‌شود که پیوندی در خور بین دانش‌های علمی-دانشگاهی و دانش مردمی (فولکلور) صورت بگیرد. بسیاری از دانشمندان از دانش بومی و محلی خود استفاده کرده در چارچوب علمی آن را توسعه داده‌اند.

^۱ - دکتر عباس قنبری عُدیوی - odivi46@yahoo.com